

Tekstil Sektöründe Çalışan Kentli Kadın İşçilerin Yoksulluk Halleri

State of Poverty of Urban Women Workers in Textile Sector

Yrd. Doç. Pınar Savaş Yavuzçehre

Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Pamukkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

Political Science and Public Administration Department

pyavuzcehre@pau.edu.tr

Ocak 2014, Cilt 5, Sayı 1, Sayfa: 22-37

January 2014, Volume 5, Number 1, Page: 22-37

P-ISSN: 2146-0000

E-ISSN: 2146-7854

©2010-2014

İMTİYAZ SAHİBİ / OWNER OF THE JOURNAL
İsmail AKBIYIK
(ÇASGEM Adına / On Behalf of the ÇASGEM)

EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF
Dr. Erdem CAM

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / DESK EDITOR
C. Güliz BOZDEMİR

TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER / INDEXES
ECONLIT - USA
CABELL'S DIRECTORIES - USA
ASOS İNDEKS - TR
INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL - PL
KWS NET LABOUR JOURNALS INDEX - USA

YAYIN TÜRÜ / TYPE of PUBLICATION
PERIODICAL - ULUSLARARASI SÜRELİ YAYIN
YAYIN ARALIĞI / FREQUENCY of PUBLICATION
6 AYLIK - TWICE A YEAR
DİLİ / LANGUAGE
TÜRKÇE ve İNGİLİZCE - *TURKISH and ENGLISH*

PRINT ISSN
2146 - 0000
E - ISSN
2146 - 7854

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Dr. Serhat AYRIM - ÇSGB
Dr. Siddık TOPALOĞLU - ÇSGB
Dr. Havva Nurdan Rana GÜVEN - ÇSGB
Nurcan ÖNDER - ÇSGB
Ahmet ÇETİN - ÇSGB
Dr. Erdem CAM - ÇASGEM

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU / INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Yener ALTUNBAŞ *Bangor University - UK*
Prof. Dr. Mehmet DEMİRBAĞ *University of Sheffield - UK*
Prof. Dr. Shahrokh Waleck DALPOUR *University of Maine - USA*
Prof. Dr. Paul Leonard GALLINA *Université Bishop's University - CA*
Prof. Dr. Douglas L. KRUSE *Rutgers, The State University of New Jersey - USA*
Prof. Dr. Özey MEHMET *University of Carleton - CA*
Prof. Dr. Theo NICHOLS *University of Cardiff - UK*
Prof. Dr. Mustafa ÖZBİLGİN *Brunel University - UK*
Doç. Dr. Kevin FARNSWORTH *University of Sheffield - UK*
Doç. Dr. Alper KARA *University of Hull - UK*
Doç. Dr. Yıldırım YILDIRIM *Syracuse University - USA*
Dr. Sürhan ÇAM *University of Cardiff - UK*
Dr. Tayo FASHOYIN *International Labour Organization - CH*

ULUSAL DANIŞMA KURULU / NATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR *Türkiye Bilimler Akademisi*
Prof. Dr. Yusuf ALPER *Uludağ Üniversitesi*
Prof. Dr. Cihangir AKIN *Yalova Üniversitesi*
Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ *Kırklareli Üniversitesi*
Prof. Dr. Mehmet BARCA *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Prof. Dr. Eyüp BEDİR *Gazi Üniversitesi*
Prof. Dr. Vedat BİLGİN *Gazi Üniversitesi*
Prof. Dr. Toker DERELİ *Işık Üniversitesi*
Prof. Dr. Nihat ERDOĞMUŞ *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Prof. Dr. Halis Yunus ERSÖZ *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Seyfettin GÜRSEL *Bahçeşehir Üniversitesi*
Prof. Dr. Tamer KOÇEL *İstanbul Kültür Üniversitesi*
Prof. Dr. Metin KUTAL *Kadir Has Üniversitesi*
Prof. Dr. Ahmet MAKAL *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Sedat MURAT *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Hamdi MOLLAMAHMUTOĞLU *Çankaya Üniversitesi*
Prof. Dr. Ahmet SELAMOĞLU *Kocaeli Üniversitesi*
Prof. Dr. Ali SEYYAR *Sakarya Üniversitesi*
Prof. Dr. Haluk Hadi SÜMER *Selçuk Üniversitesi*
Prof. Dr. İnsan TUNALI *Koç Üniversitesi*
Prof. Dr. Cavide Bedia UYARGİL *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Recep VARÇIN *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Nevzat YALÇINTAŞ *Emekli Öğretim Üyesi*
Prof. Dr. Erinç YELDAN *Yaşar Üniversitesi*
Doç. Dr. Aşkın KESER *Uludağ Üniversitesi*

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazar(lar)ına aittir.
Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.
The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Tekstil Sektöründe Çalışan Kentli Kadın İşçilerin Yoksulluk Halleri¹

State of Poverty of Urban Women Workers in Textile Sector

Pınar Savaş Yavuzçehre²

Öz

Çalışmanın amacı; Denizli’de, seçilen bir örneklem yardımıyla tekstil sektöründe istihdam edilen kadın işçilerin; hane içi bilgilerini, geçinme stratejilerini, beslenme alışkanlıklarını, yoksulluğa bakışlarını, umutlarını, hayallerini ve aile içinde yaşadıkları problemleri kendi ifadeleri ile ortaya koymaktır. Çalışmanın özgün yönü, kayıtlı işgücüne dâhil olan sigortalı çalışan, asgari ücret alan kadın işçilerin yoksulluğu üzerine olmasıdır. Çalışmanın alana getirdiği katkı; öznel yaşantılar, hikâyeler, görüş ve kaygılardan yola çıkarak kadın işçilerin yoksulluğu yaşama biçimleri, başa çıkma mücadelelerini ortaya koymasındır. Çalışmada en çarpıcı sonuç bu kadın işçilerin çalışmalarına rağmen hala yoksul olmaları, yoksul hissetmeleri ve diğer çalışmayan yoksulların görünümlerinden fazlaca sapma göstermemeleridir. Kadın işçilerin yoksulluğu yeni liberal, küresel, piyasacı anlayış ve çalışma refahına dayanan bir yönelişin ürünüdür.

Anahtar Sözcükler: Kadın İşçiler, Kadın Yoksulluğu, Geçinme Stratejisi, Tekstil, Denizli.

Abstract

The aim of the study is to evaluate the overall profiles of employed women workers through their personal information; internal information for households, subsistence strategies, feeding habits, views of poverty, their hopes, dreams and problems within the family in their own words with the help of selected sample women workers who are employed in the textile sector in Denizli. Original aspect of the study is using method of in-depth interviews and transferring the same statements of persons. The contribution of the study is to reveal women workers struggling to cope and ways of life in poverty, based on the subjective experiences, stories, views and concerns. The most striking result of the study is that despite the efforts of women workers in working life, they are still poor, feeling poor and not showing too much deviation from the other profiles of the poor individuals who are not working. Poverty of women workers is the product of understanding of neoliberal global-market and based on the welfare work.

Keywords: Women Workers, Women’s Poverty, Subsistence Strategy, Textile, Denizli

¹ Bu çalışmanın ilk versiyonu Dokuz Eylül Üniversitesi Kadın Hakları ve Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından 9-11 Mayıs 2012 tarihleri arasında İzmir’de düzenlenmiş olan “Kadın Olmak Farkındalık ve Özgürleşme” başlıklı Uluslararası Kadın Konferansında sunulmuştur. Bu çalışma ilk versiyonun gözden geçirilmiş ve hayli geliştirilmiş şeklidir.

² Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, pyavuzcehre@pau.edu.tr

Giriş

Ülkemizde izlenen yeni sağın yeni liberal piyasa merkezli programları, yaşanan büyük ekonomik krizler, siyasal istikrarsızlıklar gelir dağılımı adaletsizliklerini artırarak yeni yoksunluklar ve yoksullar yaratmıştır. Yoksullar içinde kadınların önde gelmesi ekonomik eşitsizlikler ile toplumsal eşitsizliklerin iç içe geçmesini beraberinde getiren ataerkil ideolojinin ve ilişki ağlarının bir sonucudur (Sallan Gül, 2005: 41). Toplumdaki ataerkil yapıda var olan geleneksel cinsiyet rolleri ile kadın olmanın beraberinde getirdiği sıkıntılar ve zorluklarla savaşıyor yoksul kadınlar bir yandan da yoksulluğun kötü yaşam koşulları ile yaşamını idame ettirmeye ve evi geçindirmeye yönelik stratejiler geliştirmeye çalışır (Alptekin, 2014: 15-17). Kadınların, kendileri ve aileleri için yaptıkları ve yarattıkları, ancak kullanım değeri olduğu halde piyasaya girmeyen ve dolayısıyla parasal karşılığı olmayan çocuk ve yaşlı bakımı, ev işleri vb. her türlü iş, çalışmadan sayılmamış, “kadının yapması gereken yükümlülükler” olarak görülmüştür. Annelik, ev kadınlığı, kocasının karısı olarak sıralanabilecek görevleri yanında kadınlar, iş yaşamında da erkekler kadar güç sarf etmektedir. Evini geçindirmek, çocuklarını doyurmak, okutmak, yaşamın gerektirdiği olanaklara sahip olmak için hayatla mücadelesi hiç bitmeyen, özellikle yoksul kadınlar yoktan var etmek uğruna çeşitli geçinme stratejileri uygulamaktadır.

Kadın yoksulluğu artık bir dünya sorunu. Kadınların yoksulluğu, erkeklere kıyasla daha çok mutlak yoksulluk şeklinde yaşadığı, Kopenhag Dünya Kalkınma Zirvesi’nde (unicankara.org, 2015), Pekin Deklarasyonunda (tbmm.gov.tr, 2015) ve 1990 yılından itibaren toplanan tüm Birleşmiş Milletler konferanslarında vurgulanmış ve kadın yoksulluğunun bir dünya sorunu olduğu teyit edilmiştir (BPW, 2010: 10).

Sassen’in kadın yoksulluğu ile ekonomi arasındaki ilişkiyi aşamalara ayırdığı süreçte; i) kadının tarımsal emeğe katkı yaparak hane içi üretimde yer alan erkeği sübvanses etmesi (görünmeyen rol), ii) sanayi üretiminin uluslararasılaşması ve kadının proleterleşmesi, iii) küresel ağlarda gelişen geçimi sağlayacak alternatiflerden biri göçmenlik ve kaçakçılık olgusudur (Sassen, 1996: 11’den aktaran Özşahin ve Uluer, 2014:261-262). Çalışma bu aşamalardan ikincisine odaklanmaktadır. 1980 sonrası neo liberal politikaların etkisi ile ihracata yönelik sanayi politikaları ve yerel girişimler desteklenmiştir. Sanayi sektörünün canlanması ile işçi talebi artmış kadınlar özellikle gelişmekte olan ülkelerde tekstil gibi emek yoğun sektörlerde istihdam edilmiştir. Tekstil sektörünün her kademesinde yer alan kadın işçiler bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmada, Denizli’de seçilen örneklem çerçevesinde kadın işçilerin yoksulluk halleri tartışılmaktadır. Denizli, resmi rakamlara göre 631 tekstil işletmesinin yer aldığı, bu rakama dâhil olmayan fason üretim yapan işletmeler de göz önüne alındığında, Türkiye’nin tekstil merkezi³ niteliği taşımaktadır. Ekim 2013 verilerine göre Denizli’de toplam işçi rakamı 163.248’dir. Denizli’de hemen her sektörde kadın çalışan vardır ancak ağırlık emek-yoğun tekstil sektöründedir. Denizli’de tekstil sektöründe çalışan sayısı 42.650 iken bunun 22 004’ü -yaklaşık yarısı- kadındır (DSO, 2013). Yıllardır kentin lokomotif sektörü olan tekstilde yoğun olarak istihdam edilen kadın işçilerin sorunlarını ve durumlarını tespit etmek önemlidir. Bu çalışma, kadınların yoksulluğu daha derin ve şiddetli yaşayan, yoksullukta hassas bir kategori oluşturduğu ön kabulü ile temellenmektedir.

³ Antik çağdan bu yana Denizli kentinin tekstil merkezi olması ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bakınız <http://www.denib.gov.tr/tr/denizli-hakkinda-antik-cagdan-bu-yana-denizlide-tekstil.html> (15.5.2015)

Çalışmanın amacı; örneklem çerçevesinde, tekstil sektöründe istihdam edilen kadın işçilerin kişisel bilgileri yoluyla genel profillerini, hane içi bilgilerini, geçinme stratejilerini, beslenme alışkanlıklarını, yoksulluğa bakışlarını, umutlarını, hayallerini ve aile içinde yaşadıkları problemleri ortaya koymaktır.

1. Yoksulluğun Kadınlaşması

The Times dergisinin 15 Nisan 2006 tarihli sayısından alınan “Çin’i, Hindistan’ı ve interneti unuttun; ekonomik büyümeyi kadınlar sağlamaktadır” savsözünü Dünya Bankası, Toplumsal Cinsiyet Eylem Planında giriş cümlesi olarak kullanmaktadır (aktaran Özügürlü, 2013a: 259). 1986 yılında Dünya Bankası Başkanı, Dünya Bankası ve IMF geleneksel toplantısında: “Kadınlar dünyadaki işlerin üçte ikisini yapıp; gelirin onda birinin, servetin yüzde birinden azına sahipler. Dünyanın yoksulları arasında en yoksul kesimler” ifadesini kullanmıştır (Thibos vd., 2007: 1). Tüm dünyada 1,5 milyardan fazla kişinin yoksul olduğu tahmin edilmektedir (UNDP, 2014: 72). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadınlar yoksulluk yükünden eşitsiz pay almakta, yoksulların %70’inin kadınlardan oluştuğu belirtilmektedir (UNDP, 2014: 3, 19; UN, 1996 aktaran Marcoux, 1998: 131).

Yoksulluğun kadınlaşması (feminization of poverty), kadın ya da kadın hane reislerinin aleyhine gelişen yoksulluk seviyelerindeki değişimdir (Medeiros ve Costa, 2008: 118). 1990’ların başında popüler olmaya başlayan, yoksulluğun kadınlaşması teriminin ortaya çıkışı 1970’lere dayanmaktadır. Pearce (1978)’in 1950’lerin başlarından-1970’lerin ortalarına dek Amerika’daki yoksulluk oranlarının gelişimini cinsiyetlere göre incelediği, öncü sayılabilecek, çalışmasının ardından kavram daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Pearce, çalışmasında yoksulluğun kadınlaşması ile ilgili iki kavram tartışmıştır; biri yoksullar arasında kadınların çoğalması, ikincisi de yoksul aileler içinde kadın hane reislerinin artmasıdır. Amerikan yoksulları içinde bu iki grubun artan oranlarına dikkat çekmiştir. Pearce bir ironiyi de ortaya koymuştur; aynı dönemde kadın istihdam oranları önemli ölçüde artmış, pozitif ayrımcılık yasaları ile eğitim kurumlarında ve işgücünde kadınların olanakları artırılmış ancak erkeklere nazaran kadınların yoksulluk oranları artmıştır (Pearce, 1978: 28). Pearce’in bu çalışmasından sonra özellikle Amerika için farklı dönemlerde benzer çalışmalar yapılmış bunu doğrulayan ama bazı dönemlerde ise reddeden sonuçlara ulaşılmıştır. 1980’lerin başlarında çalışma çağındaki kadınlar için yoksulluk oranlarının düştüğü ancak aynı dönemde yaşlılarla karşılaştırıldığında ve kadın hane reislerinin artışıyla birlikte çocuklar için yoksulluk oranının arttığı belirlenmiştir (Bianchi, 1999: 307). Chant’a (2009: 20) göre ise kadın yoksulluğunun ortaya çıkmasındaki neden: i) dünya yoksulları arasında kadınların orantsız yükselişi, ii) ilgili eğilimin derinleşmesi, iii) kadın hane reisi sayısının artmasıdır.

TÜİK 2009 Yoksulluk Çalışması sonuçlarına göre, Türkiye genelinde kentte yaşayan kadınların % 9,26’sı yoksul kategorisinde görünmektedir (TÜİK, 2012: 125). 2009 yılında yoksulluk oranı kadınlarda % 19, erkeklerde % 17,1’dir. Kırsal yerleşim yerlerinde her iki cinsiyette de yoksulluk oranları yükselirken, kentsel yerlerde yoksulluk oranları düşmektedir. Eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riski azalmaktadır. 2009 yılında okuryazar olmayan veya bir okul bitirmeyen kadınlarda yoksulluk oranı % 29,5, erkeklerde % 30,3 iken, fakülte ve üstü mezuniyete sahip kadınlarda bu oran % 0,4, erkeklerde % 0,9’dur. (TÜİK, 2012: 122-123).

Uluslararası Çalışma Örgütü verilerine göre (ILO: 2012), kadınlar tüm dünyada istihdamın % 47,8'ini oluşturmalarına rağmen, işgücü piyasasına erkeklerle eşit oranda, eşit konumda ve eşit ücretle erişememektedir⁴ (UNDP, 2015). Ancak kadın yoksulluğu sadece gelir eksikliği değil, cinsiyetin yansımaları olarak kadınların seçimleri ve fırsatlar konusundaki kısıtlarından da kaynaklanmaktadır (Fukuda-Parr, 1999: 101-102). İşgücü piyasasında kadın ve erkeğin beklentileri, kendilerine biçilen toplumsal rolleri gereği aynı değildir. Erkek, kadına göre daha iyi bir iş arayışındadır. Kadınlar, erkeklerin ücret, çalışma koşulları ve sosyal haklar açısından yetersiz gördüğü alanlarda daha fazla istihdam edilmektedir (Suğur, 2005: 51).

Kadın yoksulluğunun nedenleri (Wilson'dan aktaran Dinçoflaz, 2009: 54); *i*) Kadınların işi gelire dönüştürecek imkânlarının az olması ki bu kadınların evde üstlendikleri yeniden üretim işine yönelik sorumluluklarından kaynaklanmaktadır. Kadınların aktiviteleri erkeğe yardım olarak kavramsallaştırılmakta ve enformel sektör içinde, yeniden üretim rollerinin uzantısı sektörlerde yoğunlaşmaktadır, *ii*) gelire sahip olduklarında, kadınların bu geliri karar verme kapasitesine dönüştürmede ya da nasıl kullanılacağına karar vermede zorluk yaşaması, *iii*) kadınların karar aldıklarında kendi kişisel refahlarını geliştirici kararlar almaya daha az meyilli, diğerlerinin refahını geliştirmeye yönelik kararlar almaya daha çok meyilli olması: Kadınların bu fedakârlığı onların "doğal" bakıcı ve anne olma davranışlarında ortaya çıkmaktadır.

2. Türkiye'de İş Yaşamında Kadın

Kadınlar güçlü önsezileri, sabırları, sorumluluk duyguları, kolay iletişim kurmaları ile iş dünyasında avantajlı konumdadırlar. Türkiye'de eğitim olanağına kavuşan ve ailesinden tam destek alabilen kadınların özellikle özel sektörde⁵ iyi pozisyonlarda oldukları görülmektedir. Fakat bu şanslı azınlık dışında kalan kadınlar ise iş yaşamında hak ettikleri yerlere ulaşmak için erkeklerden daha fazla çaba sarf etmek durumundadır.

Türkiye'de kadınların iş yaşamında erkeklerin gölgesinde kalmalarının sebebi geleneksel yaklaşımlar ve önyargılardır. Kadın doğduğundan itibaren korunmaya çalışılır. Kadınlık hisleri ön plana çıkarılarak annelik daha çok yakıştırılır. Nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar iş yaşamında hak ettikleri yeri alabilmek için çok mücadeleler vermiştir. Nüfusları oranında iş yaşamında temsil olanağı bulamamışlardır.

Kadınların çalışma yaşamına katılımına en büyük engel evi ve çocukları olmuştur. 2012 yılı verilerine göre Türkiye'de işgücüne dâhil olmayan kadınların⁶ % 61,3'ü ev kadınıdır (TÜİK, 2012: 73). Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştaki fertlerin 24 saatlik etkinlikleri

⁴ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Kazanç Yapısı Araştırması (2010) sonuçlarına göre cinsiyete dayalı ücret farkı toplamda kadın ücretinin lehine (% -1,1) iken, eğitim durumuna göre incelendiğinde tüm eğitim durumu basamakları için erkek ücreti lehinedir. Göstergenin toplamda kadın lehine olması ücretli çalışanların eğitim durumuna göre dağılımının incelenmesi ile açıklığa kavuşmaktadır. Buna göre, ücretli çalışan kadınların en yoğun buldukları eğitim durumu % 35,3 ile yükseköğretim ve üstü iken, erkekler için bu grup % 27,4 ile ilköğretim ve altıdır (TÜİK, 2012: 77).

⁵ Türkiye'de 2012 TÜİK verilerine göre; kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan toplam 2 milyon 548 bin çalışanın % 35,9'unu kadınlar oluştururken, kamudaki kadın yönetici sayısı ise sadece % 10'dur. Kamuda çalışanların % 64,1'i ve yöneticiliklerin ise % 89,7'si erkeklerden oluşmaktadır (Kılıç, 2013: milliyet.com). Bunun yanında, Doğan Holding, Sabancı Holding, Yaşar Holding, PWC, Shell, GAP, FritoLay, Metro AG, Merck, ABB, HSBC, JTI gibi şirketler bugün kadınlara emanet edilmiş durumdadır.

⁶ Çalışma yaşamına dahil olmayan kadınların %11'i öğrenci, %11'i çalışamaz (engelli, hasta, yaşlı), %5,4'ü iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar, %4,3'ü emekli, %0,2'si mevsimlik çalışanlar, %6,7'si diğerlerinden oluşmaktadır (TÜİK, 2012: 73).

incelendiğinde; çalışan erkeklerin hane halkı ve ev bakımına ayırdığı süre sadece 43 dakika iken çalışan kadınlarda bu süre 4 saat 3 dakika olduğu saptanmıştır. Buna karşın çalışmayan erkeklerin hane halkı ve ev bakımına ayırdığı süre sadece 1 saat 12 dakika iken, kadınlarda bu süre 5 saat 43 dakikadır (TÜİK, 2007: 2). Eşitsiz hane içi işbölümü kadınların, iş yaşamına katılıp gelir getirici işte çalışsa dahi, eşitsiz niteliğini korumasına yol açmaktadır.

Türkiye’de kadın istihdamı temel sorun alanlarından biri olarak varlığını sürdürmektedir. Kadınların işgücüne katılımı, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak kabul edilmekle birlikte, işgücüne katılım oranları düşük olup, yıllara göre azalma göstermektedir. Bunun en büyük nedeni, kanunlardaki eşitlikçi yapıya rağmen, kadının işgücü piyasasına girişini sağlayacak gerekli mekanizmaların oluşmamasıdır.

1980’lere dek kadınlar ağırlıklı olarak tarıma dayalı faaliyetlerde görülmüşlerdir. Bu dönemde kentlerde, çok az sayıda eğitilmiş ve vasıflı kadın hizmetler sektöründeki uzman mesleklerin icrasıyla işgücüne katılmıştır (Toksöz, 2012a: 223). 1980 sonrası ise neoliberal genişleme ve kapitalizmin krizlerine en ağır bedelleri ödeyen çoğunlukla kadınlar olmuştur. İhracata dayalı sanayilerde küresel pazarlara eklenme çabası özellikle tekstil ve konfeksiyon gibi emek yoğun sektörler aracılığı ile gerçekleşmiştir. Küresel pazarda yer edinebilmek, tasarım ve kaliteden çok ucuz üretime dayandırılmıştır (Eraydın, Erendil, 2002: 18). Küresel sermaye birikiminin yarattığı mülksüzleşme ve proleterleşme dalgası hem giderek artan sayıda kadını kayıt dışı sektör başta olmak üzere güvencesiz koşullarda emek piyasasına itmiş hem de su ve toprak gibi müştereklerden barınmaya, eğitimden sağlığa kadar emeğin yeniden üretiminin bütün temel alanlarında, yükünü kadınların çektiği bir çöküş yaratmıştır (Özügürlü, 2013b: 14).

Kadınlara atfedilen, sabır, uysallık ve itaatkârlık özellikleri, vasıfsız, düşük ücretli, emek yoğun, rutin, sıkıcı, dikkat gerektiren, hünere dayalı işlerde yoğunlaşmalarına yol açmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak, güler yüz, el becerisi, cinsel cazibe gerektiren işler; toplumsal konulara ilişkin işler veya kadınların ev sorumluluklarının ev dışındaki bir uzantısı olarak görülen eğitim, bakım, temizlik işleri çoğunlukla “kadın işleri”dir. İşgücü piyasasındaki ayrımcılık nedeniyle, yüksek kazançlı ve yüksek vasıflı bazı işler kadınlara kapalı tutulurken, kadınların eşit değerinde iş için eşit ücret alamamaları, yarı zamanlı, düşük statülü ve enformel işlerde çalışmaları ve sendikalaşma oranlarındaki düşük düzey, işgücü piyasasındaki ikincil konumlarının yansımaları olarak karşımıza çıkar (Ünlütürk Ulutaş, 2009: 27-28).

Buğra (2013: 24)’nın Asya, Afrika, Latin Amerika ülkelerindeki yoksulluğun gerisindeki en önemli unsuru hızlı şehirleşme ve hizmet sektörlerinde iş bulma olanaklarının son derece kısıtlı olması ile ilişkilendiren yorumu Türkiye için de geçerlidir. Türkiye’de bugünkü işgücü piyasasının temel özelliği nüfus oranındaki artışa rağmen istihdam oranının düşük kalmasıdır (Dedeoğlu, 2008: 45). Tarım sektöründeki istihdam oranındaki düşüş diğer sektörlerde istihdam artışı yaratmamıştır. Yıllar itibarıyla Türkiye’deki büyüme rakamlarındaki artışa rağmen tarım dışı istihdam oranları beklenen seviyeye yükselmemiştir. Büyüme olarak nitelenen bu durum, çalışma çağındaki kadınların çoğunluğunun işgücü piyasasına girişini engellemiştir (Toksöz, 2009: 212). Köyden kente göçü yoğun olarak yaşayan ülkemizde, köyde işgücü içinde görülen kadın kente geldiğinde yeterli eğitim ve mesleki bilgi-beceriye sahip olmaması nedeniyle kent işgücü piyasasına girememekte, işgücü dışında kalarak genellikle ev kadını olmaktadır.

Kadınların işgücüne katılma oranı 2013 yılında % 30,8'dir. 2013 yılında çalışan kadınların yaklaşık üçte biri % 31,4'ü ücretsiz aile işçisi, % 56,6'sı ücretli veya yevmiyeli çalışmakta, %10,7'si kendi hesabına çalışırken sadece %1,2'si işverendir. 2004-2013 döneminde tarımsal iş yapanların oranında her iki cinsiyette de bir azalma görülürken, tarım dışı çalışanların oranında her iki cinsiyette de artış gözlenmektedir. 2004 yılında tarımsal iş yapan kadınların oranı %50,8 iken, 2013 yılında bu oran % 37'ye düşmüştür (TÜİK, 2014a: 73-76). Aynı dönem aralığında kentte çalışan kadın oranının paralel artış göstermemesinin nedeni kırsal alandan kentlere yaşanan yoğun göçtür. Kırsal alanda ücretsiz aile işçisi, tarım işçisi olarak çalışan kadınların çoğunluğu eğitim ve nitelik eksikliği sonucu kentlerde formel alanda yer edinememişlerdir. Ayrıca, kadın çalışanların % 65,6'sı kayıt dışıdır yani hiçbir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmadan çalışmaktadır (TÜİK, 2014b).

Kent-kır ayrımında; 2012 verilerine göre kentte yaşayan 19.032 bin kadının % 26,1'inin çalıştığı, kırdaki yaşayan 8.740 bin kadının ise % 36,9'unun çalıştığı görülmektedir (TÜİK, 2012: 78). Hem kent hem kır için kadın çalışan oranları düşük seviyededir. Çalışan kadınların % 62,9'unun işinden memnun olduğu; bu oranın kentte çalışan kadınlar için % 66,1 ve kırdaki çalışan kadınlar için % 58,7 ile temsil edildiği görülmektedir (TÜİK, 2012: 96-98).

Kadınlar sırasıyla en çok hizmetler sektörü % 46 (özellikle eğitim, sağlık, finans ve sigorta gibi alanlarda), tarım sektörü % 40 ve sanayi sektöründe % 14 (özellikle imalat sanayinin emek-yoğun alanlarında) istihdam edilmektedir (KEİG, 2013: 9). Hizmet sektöründeki iş kollarından bazıları özellikle "kadınlar için uygun alanlar" olarak toplumsal kabul görmüştür. Üçüncü sektör olan sanayi sektörü, özellikle imalat sanayi halen kadın işgücünün oldukça sınırlı olduğu bir sektör olma özelliğini korumaktadır. Oysa aynı sektörde tekstil, gıda, hazır giyim gibi emek yoğun sanayi dalları için kadınlar halen tercih edilen işgücü konumundadır.

İmalat sanayinde kadınların %35,9'u giyim eşyaları imalatı, %27,5'i tekstil ürünleri imalatı, %10,7'si gıda ürünleri imalatı gibi kadınlar açısından geleneksel olarak tanımlanan işkollarında istihdam edilmektedir. Bu durum sanayide cinsiyete dayalı sektörel ve mesleki ayrışmayı göstermektedir (Toksöz, 2012b: 191). 2010 TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre; sanayi sektöründe çalışılan işyerinde kadınların yaptıkları işler; kadınların %22,4'ü makinelerde, %16,7'si zanaatla ilgili işlerde, %16,6'sı hassas işlerde, %12,3'ü imalat sektöründeki nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmaktadır. Sanayi sektöründe çalışan kadınların %49,5'i ücretli, %19,1'i kendi hesabına, %31,4'ü ise ücretsiz aile işçisidir (Dususoy Öztepe, 2013: 28).

Birçok ülkenin endüstrileşmesine önemli katkılarda bulunan tekstil endüstrisi, kadınlar için büyük bir istihdam alanıdır. Kadınların bu denli yoğun istihdam edildiği tekstil sektöründe çalışan, kentte yaşayan kadınlar bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

3. Denizli'de Tekstil Sektöründe Çalışan Kentli Kadın İşçilerin Yoksulluğu

3.1. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada, nitel araştırma yönteminin veri toplama tekniği olarak derinlemesine mülakat ve gözlem yöntemleri kullanılmıştır. Reinharz (1992: 18-45)'in "Sosyal Bilimlerde Feminist Metotlar" eserinden yola çıkılarak mülakatlarda yapılandırılmamış, ucu açık sorular sorularak, konu hakkında daha fazla şeyi tanımlamak ve keşfetmek hedeflenmiştir. Kadın işçilerin kendi hayatlarını kendi ifadeleri ile dile getirmesi amaçlanmıştır. Ayrıca

işverenler ve ustabaşları ile kadın çalışanlar ve sorunları hakkında da mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlar esnasında ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Görüşmelerin her biri en az bir saat sürmüştür.

Mülakatlar, orta ölçekli üç tekstil firmasında, dikim, paket, kesim, numune, aksesuar, hizmet bölümlerinden olmak üzere toplamda 23 kadın işçi ile yapılmıştır. A Tekstil Firmasında 144 mavi yakalıdan 92'si kadın olmak üzere toplam 194 kişi; B Tekstil firmasında 84 mavi yakalıdan 65'i kadın olmak üzere 102 kişi; C Tekstil firmasında ise 286 mavi yakalıdan 211'i kadın olmak üzere toplam 352 kişi çalışmaktadır. Bu oranlar kadın işçilerin Denizli'deki tekstil firmalarında mavi yakalılar arasında ağırlıklı temsil edildiğini göstermektedir.

Araştırmanın yürütüldüğü firmalar Denizli Organize Sanayi (DSO) Bölgesinden seçilmiştir. Bu firmalar büyük markalara fason iş yapan firmalardır. Görüşülen kadın işçilerin hepsi sigortalı çalışan, ihtiyaç halinde çalıştıkları firmadan avans çekebilen ve düzenli ücret alan kişilerdir⁷. Görüşmeler esnasında kadınların işyerinde yaşadıkları sorunlara değinilmemiş daha çok yoksulluk deneyimleri ve yoksulluk algıları üzerinde durulmuştur.

Yoksulluk, ekonomik bir kategori olmanın yanı sıra kişilerin içinde yaşadığı, anlamlandırdığı, başa çıkmak için çeşitli yöntemler geliştirdiği, toplumsal bir "durum"dur. Yoksulluk global kapitalizmin kodladığı ve ürettiği bir olgudur; kapitalist aksiyomatığın hem dışladığı ve hem de üzerine kurulu olduğu "kurucu dışarısı"dır. Bu açıdan yoksulluğu ekonomik göstergelerle sınırlı bir biçimde çözümlenemeyen yetersiz olduğu gibi, yoksulların kendi toplumsal konumlarına dair hissettikleri, yaşantıladıkları ve ifade ettikleri ile sınırlı bir biçimde değerlendirmek de yetersiz kalır (Erdoğan, 2011: 14-15). Çalışmada, alan araştırması, hayat hikâyelerini, kişisel tanıklıklarını ve düşüncelerini öğrenmeye yönelik olduğu için yarı yapılandırılmış mülakat tekniğine dayanmaktadır. Araştırmanın tüm tekstil sektöründe çalışan kentli kadın işçileri temsil etme gibi bir iddiası yoktur. Erdoğan (2011: 19)'ın belirttiği gibi, yoksulluğu "temsil edebilecek" bir kapsam ve örneklem seçme kaygısıyla değil, yoksulların aldığı tekil biçimleri anlama kaygısıyla hareket edilmiştir. Seçilen örneklem grubu ile yapılan mülakatlardan hareketle genele dair sonuçlar çıkarmaktan çok onların tanıklıklarının toplumsala dair ipuçları veren insani deneyimler olarak alınması ve toplumsalın bu kişiler üzerindeki etkisinin tartışılması amaçlanmıştır.

3.2. Kadın İşçilerin Genel Profilleri

Mülakat yapılan kadın işçilerin demografik bilgilerine bakıldığında: Medeni durumları açısından, üçü bekâr yirmisi evlidir. Yaş aralıkları; en küçüğü 24 en büyüğü 53 olmak üzere genellikle 35-40 arası yoğun dağılım göstermiştir. Eğitim durumları ise 2 kişi lise, 5 kişi ortaokul, 16 kişi ise ilkokul mezunudur. Tekstil sektörü emek yoğun bir alan olduğu için istihdam edilen kadın işçilerin çoğunluğu ilkokul ve ortaokul mezunudur. Aralarında istisnai olarak lise mezununa rastlanmıştır. Bazısı kendi isteğiyle okumadığını belirtirken bazısı da bu durumun maddi yetersizliklerden kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu sonuçlar da yoksulluk ve kültürü hakkında yapılan diğer araştırmalar (Aksu, 2007; DPT,

⁷ Denizli'de özellikle tekstil sektörünün ön planda olması ev eksenli çalışmanın yaygın biçimde görülmesini de beraberinde getirmektedir. Bu sektör içinde hem işyerlerinde hem de evde güvencesiz çalışma, kayıt dışılık oranlarını yükseltmektedir. Ev eksenli çalışan kadınlarla ilgili çalışma için bakınız: Durusoy Öztepe, 2013.

2001; Ayata ve Ayata, 1996) ile paralellik göstermektedir. Bu araştırmalara göre de ülke genelinde istihdam edilen işgücünün % 79'u ilköğretim düzeyinde eğitime sahiptir.

Gelir durumlarına bakıldığında 10 kişi gelirini asgari ücret (701,44 TL) olarak ifade ederken kalan 13 kişi ise asgari ücret yanında her ay ortalama 250 TL fazla mesai ücreti aldığını belirtmiştir. Yaşanılan konutun mülkiyeti açısından, 13 kadının kiracı, altı kadının kredi ile ev sahibi olduğu ancak borçlarını henüz bitirmediği, dört kadının ise anne babası ile yaşadığı saptanmıştır. Çocuk sahipliği açısından 20 evli kadından ikisi çocuk sahibi değilken, 2 çocuklu 7 kişi, 3 çocuklu 7 kişi, 4 çocuklu 4 kişi örneklem grubunu oluşturmuştur. Görüşülen kadınlardan 12'si Denizlili iken, 6'sı Afyon'lu, diğerleri ise Manisa (3), Aydın (1), Burdur (1) gibi yakın illerden göç edenlerden oluşmaktadır. Çoğunluğu, kente yakın çevreden; Pamukkale, Çardak, şehir dışı olarak da genelde Afyon 'dan göç etmiştir⁸. Hepsinin göç sebebi iş bulmaktır.

Yaşadıkları yerler genelde Denizli Karşıyaka Mahallesi ve Sevindik Mahallesi'dir ki bu mahalleler kentin çeperinde yer alan göçmenlerin ve genelde gelir düzeyi düşük olanların yer aldığı gecekondu semtleridir. Bu semtleri seçmelerinin nedeni kiraların düşük olması, akraba ve arkadaş bağı, evlilik gibi nedenler olarak sıralanmıştır. Bu gecekondu mahallelerinde genelde müstakil, yaşam kalitesi düşük⁹ konutlarda oturmaktalar.

Görüşülen kadın işçilerin evli olanlarının hanelerinde istisnalar olmakla birlikte, eşleri yine tekstil ya da mermer işletmelerinde çalışmaktadır. Eşi çalışmayan kadınlar, kocalarının tembelliklerinden çalışmadıklarını söylemiştir. Bu da evde hep kavga ve şiddet sebebi olmaktadır. Çocuklarının da buna şahit olduğunu belirtmişler ancak çoğunluğu yine de boşanmayı düşünmediğini ifade etmiştir.

Bu işyerinden önce nerede çalışıyordunuz sorusuna genelde "yine tekstilde çalışıyordum" ya da "göç etmeden evvel tarlada çalışıyordum, çapaya gidiyordum" yanıtı verilmiştir. Gelir getirici başka herhangi bir faaliyet ya da işte çalışana rastlanmamış, bunun için zamanları olmadığını vurgulamışlardır.

Yaşlarına göre çok yaşlı göründükleri dikkat çekmiştir. Sağlıksız beslenme, stres, tek kişinin evi geçindirmesi, yorgunluk, güneşi az görme (iş saatleri yüzünden), erken yaşlılık emarelerine neden oluyor gözleminde bulunulmuştur. Hatice Teyze "...kocam çalışsa bu gattar yıpranmazdım, bu gattar olmazdım, her sorunu sırtlıyem, hep imzayı ben atıyem" diyerek durumunu özetlemektedir.

Mülakatlardan, erkeklerin artık kadınların çalışmasını onur kırıcı olarak değil tam tersi günün gereği mecburiyet olarak gördüğü kanısı oluşmuştur. Oysa mülakatlarda, çalışan işçi kadınların *hepsi* eğer gelirleri yetse *çalışmamayı tercih* edeceklerini belirtmişlerdir. Piyasaya kalifiye olmayan işgücü olarak girmeleri ve asgari ücret politikaları sonucu aldıkları düşük ücretler kadınların çalışmak istememelerinde etkili olan etmenler olarak sıralanabilir.

⁸ Denizli ilinde doğanların oranı, 1965 yılına dek %95 oranında olurken, 1965 yılından sonra sürekli bir azalma eğilimine girmiştir. Bu oran 2010 yılında %78,81 değerini almıştır. Denizli ili dışındaki illerde doğanlar içinde, en yüksek paya Afyon İli doğumlular sahiptir. 2010 yılında Denizli İlindeki nüfusun %4,95'ini Afyon İlinde doğmuş kişilerden oluşmaktadır. Bunun yanında Burdur (%2,17), Aydın (%1,58) ve Uşak (%0,87) doğumlu olanlar da önemli bir paya sahiptir (Denizli Valiliği İl Özel İdaresi, TÜİK Denizli Bölge Müdürlüğü, 2010: 35-36).

⁹ Karşıyaka Mahallesi'nin Yaşam Kalitesi hakkında bakınız; Pınar Savaş Yavuzçehre (2005) "Belediyelerin Kentsel Yaşam Kalitesine Etkileri: Denizli Karşıyaka Mahallesi Örneği" basılmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi SBE, Denizli.

Kadın işçilerin hiçbiri sinema, tiyatro gibi kültürel etkinliklere katılmamakta, yaşadıkları muhit dışına çıkmamaktadır. Bu durumda kentle bütünleşememektedirler. Günün ya da ayı kurtarma peşinde olan kadın işçilerin kente uyum sağladıklarını söylemek güçtür. Göçle gelenler zaten yaşadıkları muhitlerde halen hemşerileri ile görüştiklerini ve geldikleri yörenin gelenek ve göreneklerini sürdürmeye gayret ettiklerini belirtmişlerdir. Bunun da, Kıray (1982)'in ifadesi ile "anomik bir durum, sapma ya da yabancılaşma değil, az gelişmiş ülkelerde kapitalist gelişme ve kentleşme sürecinin bir parçası" olarak görülmesi gerekir.

3.3. Yoksulluğa Bakışları

Kamu-Sen'in, Türkiye İstatistik Kurumu'nun resmi verilerinden yararlanılarak yaptığı açlık ve yoksulluk sınırı araştırmasının 2012 yılı sonuçlarına göre; çalışan tek kişinin yoksulluk sınırı 1.745 TL'dir¹⁰. Görüşülen işçi kadınların asgari ücret (701,44 TL) ile geçindiği düşünülürse fazla mesai almaları durumunda dahi her biri için yoksul tanımlaması geliştirilebilir. Kamu-Sen, 2012 yılında, 4 kişilik bir ailenin asgari geçim haddini, 3.492,18 lira olarak belirlemiştir (Türkiye Kamu Sen, 2013). Araştırmanın örneklemini oluşturanlar içinde evli olan ve eşi de kendisi gibi asgari ücret ile çalışan kadın işçilerin hanelerine giren net gelir (701*2=1402 TL) yine yoksulluk sınırı altında kalmaktadır. Bu durum fazla mesai ücreti alınması durumunda dahi değişmemektedir.

Tekstil sektöründe çalışan kadın işçilerin yoksulluk algısı sorgulanırken, mülakata katılan kadınların hemen hemen tamamı (20 kişi) "*.kader yine de şükür*", "*.karnım doyuyor ya*" gibi söylemlerde bulunmuşlardır. Kaderciler bir bakışla yoksulluklarını kabul ettikleri sonucuna varılmıştır. Tamamı, kendilerini yoksul ve yaşamlarını kalitesiz bulmaktadırlar.

Gelecekle ilgili umutları olmayan kadın işçilerin genelde öğrenilmiş çaresizlik olarak tanımlanabilecek; işim olsun, karnım doysun yeter mantığı içindedir. İşverenleri zengin, işçileri fakir olarak nitelendiren kadın işçilerin yanında istisnai zenginlik tanımlarına da rastlanmıştır. Kocasından şiddet gören Meral Hanım zenginliği "*eşiyle çocuğuyla mutlu olanlar zengin*" diye tanımlamıştır. Turna ise "*ev sahibi olanları zengin*" diye tanımlamıştır. Görüşme yapılan tüm kadınların gelecekle ilgili ortak tek hayali ise ev sahibi olmaktır. Hayatından hiç memnun olmayan Melahat Hanım'ın yoksulluk algısını: "*n'apcan hep süründük, rahat yaşantı yok, Allah'a şükür demeli..fakiriz demek Allah'ın gücüne gidermiş, Kader, şükretcez...çalışcan, giderini gelirini bilcen yoksa yetiremezsin..*" şeklinde ifade etmiştir.

Kimler yoksul sorusuna Yeter'i cevabı: "*bilemiyem, bek fakiri kalmadı, erkeği kadını çalıştıy. Bek bir muhtacı yok adamın. Tek kişi çalıştınmıydı hepisi de zor oluyi. Tek kişi çalışanlar muhtaç oluyor, çöpten getirip yiyenler var. Kadın ciğer nerde diyi adam zaten parasız basıyo dayağı. Her gün kavga ediyler. Parasızlıktan şiddet çıkıy..*" olmuştur. Eşiyle kavga konuları hep işsizlik olup hayatından memnun olmayan, eşi işsiz olan Sultan, bu konuyu şöyle anlatıyor: "*İşimiz gücümüz olmadı. İşçiler fakir. İşverenler zengin*" diyor. Dinarda babası çalışmayan, annesi çapaya giden Sultan "*annenin yazısı gıza da yazılır derler, bana da yazılmış. Huzurum yok. Adam çalışmayınca olmuyo*" diyerek kaderciler yaklaşımıyla durumunu açıklamaktadır.

¹⁰ Araştırma, 2012 yılında gerçekleştirildiği için rakamlar bu yılı yansıtmaktadır. Ancak, 2015 rakamları ile durum tasvir edilir; 2015 yılına ait çalışan tek kişinin yoksulluk sınırı 2.061,33 TL, dört kişilik bir ailenin asgari geçim haddi ise 4.182,93 TL'dir. Asgari ücretin net 949,07 TL olduğu göz önüne alındığında haneye giren iki asgari ücret olsa dahi tekstil sektöründe çalışan kadın işçilerin tekil ya da aile olarak yoksulluk sınırı altında gelir elde ettikleri sonucu değişmemektedir.

3.4. Geçinme Stratejileri

Yoksulların, yoksulluk karşısındaki tepkilerinden olan isyan etmek veya başa çıkmaya çalışmak arasında, geçinme stratejileri bu durumla başa çıkma yöntemi olarak görülebilir (Şenses 2002). Şenses, geçinme stratejilerini dört ana başlık altında topluyor: *i*) Geçimlik etkinliklere yönelme (gıda üretmek, yakacak toplamak vb) ve sosyal dayanışma örgütleri kurma, *ii*) tasarruf- öğün sayısını azaltma, daha ucuz mal ve hizmetler satın alma, çocukları okula göndermeme vb., *iii*) hanenin büyüklüğünü ve bileşimini değiştirerek ölçek ekonomilerinden yararlanma (birden fazla aile birlikte oturmak gibi), *iv*) aileden daha fazla bireyin iş gücüne katılması (kadın ve çocukların çalışmaya başlaması). Görüşme yapılan kadın işçiler arasında yukarıda sayılan dört strateji de uygulanmaktadır. Aşağıda bunlara ek olarak sayılabilecek, eşyle ters mesailerde çalışarak çocuk bakımını sağlamak, ekonomik kriz hallerinde köye dönüp tarlada çalışmak vb. özgün geçim stratejileri de sıralanmaktadır.

Kalaycıoğlu ve Tılıç (2000)'ın yoksullar için *Aile Havuzu* çerçevesinde oluşturdukları geçinme stratejisi "aralarında geniş bir aile-akraba-soy ilişkisi olan ve karşılıklılık esasına dayanan sistem" bazı yönleriyle bu araştırmadaki kadın işçilerin ailelerine uymaktadır. Aile havuzu yaklaşımında akrabalık, hemşehrlik ve komşuluk ilişkileri de geçinme stratejileri arasında önemli yer teşkil etmektedir. Araştırmada, ağırlıklı, geniş aile olarak yaşayan ailelerde çalışabilecek durumda olan kişilerin (anne, baba, çocuklar, gelinler) çalışmakta ve evin geçimine katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Köyden ya da ayrı yaşayan çocuğundan yardım alanlar azınlıktadır. Görüşme yapılan kadınlar arasında komşuluk ilişkilerini ön plana çıkaran ya da dayanışma ilişkileri hakkında olumlu konuşan olmamıştır. Süheyla'nın tanımı bu konuda: "*tırnağın varsa başını kaşı*" şeklindedir.. Çoğunluğu vaktinin çoğunu işte geçirdiği için komşularını tanımıyor. "*Artık kimse kimseyi düşünemez herkes ekmeğinin peşinde, bir pazarım var o da çamaşır, temizlikle geçiyor, komşuları tanımam*" diyorlar. Kendi görüş alanı içinde kalan insanların kendisinden daha iyi olmadığını, bu nedenle, dayanışmanın ancak birbirinin durumunu görüp "acımak" düzeyinde mümkün olabildiği gözlenmiştir. Genelde düşük kirali, gecekondu bölgelerinde yoğunlaşan, çoğunluğu göçmenlerden oluşan bu yoksul grupta artık herkes kendini düşünmektedir. Mülakat yapılan kişiler, kendi durumlarının "*yine de iyi*" olduğunu, o mahallede kendilerinden daha yoksul insanların bulunduğunu belirtmişlerdir. Komşuluk yerine akraba ya da karı-koca desteğinin arttığı gözlemlenmiştir. Bu da akrabalarla mekânın, gıdanın ortak paylaşımı ya da evinde kira vermeden oturma şeklinde olduğu, saptanmıştır.

Toplumsal cinsiyet rolleri, yoksulluğu algılama ve yoksullukla baş etme stratejilerinde de son derece belirleyicidir. Erkeklere verilen toplumsal rolün haneyi geçindirmek, kadınlara verilen rolün ise eve giren gelirle aile üyelerinin yeniden üretimini sağlamak olması, yoksulluk deneyimlerinin cinsiyete göre farklılaşmasının en temel nedenini oluşturmaktadır (Ünlütürk Ulutaş, 2009: 35). Geleneksel anlayışta kadın çalışmaz evde erkeğini bekler görüşü geçerliliğini yitirmiştir. Günümüzde kadının çalışması, erkeğin başarısızlığının ölçütü değil, geçinebilmek için *şart* olmuştur. Asgari ücretin son derece düşük olduğu ve sadece kirayı karşılamaya yettiği durumlarda kadınların çalışması gayet doğal görülmektedir.¹¹ Ailenin kadının çalışmasına verdiği desteğin nedeni, ekonomik güçlüktür. Hane ve gelir yapısı düşünüldüğünde kadınların çalışması, çalışmadıkları durumuna göre, hanelerinin refahını görel olarak artırmaktadır. Yoksullukla baş etmek

¹¹ Kayseri'de üç büyük ölçekli tekstil firmasında 229 kadın işçi ile gerçekleştirilen bir araştırma sonucuna göre ailelerin kadınları çalışmalarını konusunda destekledikleri; kadının çalışmasına yönelik geçmişte, toplumda ve ailelerde yer alan olumsuz yargının ortadan kalktığı görüşü desteklenmiştir (Öz-İplik İş Sendikası, 2007: 32)

açısından tüm ailenin sorumluluğu kadına bırakılmakta ve kadınlara bunu gerçekleştirecek bir araç gibi yaklaşılmaktadır.

2001 krizinde kadınların bazıları işini kaybetmiş, bazılarının eşleri de işten çıktığı için çok zor durumda kalmışlardır. Ekonomik kriz ya da işten ayrılmaları durumunda ilk olarak lüks harcamalarını (cep telefonu veya kıyafet harcamaları) kısacaklarını belirtmişlerdir. Kriz durumlarında kadınlar eğer işten çıkarılırlarsa köye gündelik çalışmaya, tarlada “çapaya” gittiklerini/gidebileceklerini belirtmişlerdir.

Görüşülenler arasında herhangi bir kurumdan yardım alana rastlanmamıştır. Bazıları ise Melahat Hanım gibi, tüm parasını kocasına verip, yanına bir lira dahi almadan yaşamaktadır. Zor kazandıkları parayı da kolay harcamadıklarını Döne Teyze şöyle ifade etmiştir: “Gıdım gıdım hacriyim, 10,15,20 lira hacriyim. Maaşımı alınca Turnanın annesine veriyim. Ondan alıp hacriyim parayı. Acık acık alıp hacriyim, bi yere kodunmuydu ev güvenli değil. Evin pencereleri tahta.”

Tekstil sektöründe çok rastlanan bir şey olduğunu ifade ettikleri, eşleriyle *ters mesailerde çalışarak* çocuklarının bakım sorununu çözmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Hemen hemen hepsi doğum kontrolü uygulamakta ve çocuk istememektedir. Çünkü bu çalışmalarına ve para kazanmalarına engel olacak bir unsurdur. Bu durum, Şenses (2001: 249)'in çocuk sayısının az tutulmasının, bir hayatta kalma stratejisi olabileceği yönündeki varsayımını desteklemektedir. Ailesi de kendisi gibi çalıştığı için “çocuğa bakacak kimsem yok ki nasıl büyütürüm?” diyerek çocuk sahibi olmayı isteyen ama geçim şartlarını düşünerek erteleyen kadınlara da rastlanmıştır.

Geçinebilmek için beraber oturdukları eşinin ailesinde yemek yiyenlere ya da kocası eve para getirmediği için ailesinden her gün yemek taşıyanlara da rastlanmıştır. Bu durum kadınlarda ailesine ya da eşinin ailesine aşırı bağımlılık yaratmaktadır. Görüşülen kadın işçiler bu durumdan sıkıntı duyduklarını ifade etmişlerdir. Bazı kadın işçilerin, Denizli'ye göç ettikleri ve halen ailesinin yaşadığı köyden, nakit ya da erzak şeklinde yardım aldığına rastlanmıştır. Nakit yardımlar ise çok düşük rakamlarla (bayramda 30-40 TL) ifade edilmiştir.

Kıyafetlerini genelde işporta veya pazardan aldıklarını, çocuklarına günde en fazla 1 lira harçlık verdiklerini belirtmişlerdir. “Yapamayız, karşılayamayız” mantığı içinde hiçbiri çocuğunun üniversiteye gideceğini düşünmemektedir. Genel olarak kız ya da erkek çocuklarını okutamayacaklarından bahsetmişlerdir. Mülakatlarda çocuklarının eğitim hayatı ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni olarak da çalışma saatlerinde hafta içi izin alıp çocuklarının okuluna gidememelerini, göstermişlerdir. Okul öncesi yaşta çocuğa sahip olanların çocuklarına aylık 200-250 TL ile baktırana rastlanmakla (2 kişi) beraber, çoğunluğu (8 kişi) çocuğunu akrabalarına bırakmaktadır.

3.5. Beslenme Alışkanlıkları

Gıdaya aylık ortalama 200 TL (asgari ücretin yaklaşık üçte birini) ayırdıkları tespit edilmiştir. Bir ay içinde hiç et tüketmeyenler çoğunlukta olup, kıyım, tavuk ya da balığı ayda birkaç kez alanlar da vardır. Ayşe Hanım “*kayınpederim çok sever bu yüzden ayda bir et alırız*” diye et tüketiminin çok istendiği halde ne derece düşük olduğunu ifade etmiştir.

Sultan Hanım ise aldığı asgari ücretin 100 lirası markete, haftada 20 lira pazara ayırdığını, bazen de bakkala borç yazdığını, ihtiyacı olursa komşudan da borç aldığını

belirtmiş, “*et ayda bir...kıyma 10 liralık ya da tavuk olur o da. Misafir gelse filan para yetmez. Biz yettiği kadar yiyoruz*” diyerek kendi geçinme stratejisini ortaya koymaktadır.

Kadın yoksulluğu hakkında daha evvel yapılan çalışma (Bora, 2007: 109-111, Güneş, 2011: 234-235) bulgularına paralel olarak, örneklem grubunda da ekmek, hamur ve bakliyata dayalı bir beslenme rejimi olduğu saptanmıştır. İyi beslenememek, yoksulluğun odağında durmaktadır. Et, bu anlamda sembolik öneme sahip olup adeta yoksulluğun ve yoksunluğun billurlaştığı bir simge gibi algılanmaktadır.

3.6. Aile İçi Şiddet

Yoksulluğun şiddeti doğurduğu varsayımını doğrulayan araştırmalar, fiziksel şiddet ile gelir arasında ters orantı olduğunu göstermektedir (Alptekin, 2014: 29; Bora, 2007: 97-132; Altınay ve Arat, 2008: 84). Gelir düzeyi arttıkça fiziksel şiddet gördüğünü söyleyen kadınların oranı düşmektedir. Türkiye çapında 1520 kadınla yapılan araştırma sonucuna göre; kadınların aileye kocalarından daha çok gelir getirmesi, fiziksel şiddet riskini en az iki misli arttırmakta, bu durumda olan her üç kadından ikisi fiziksel şiddete maruz kalmaktadır. Fiziksel şiddetin en az olduğu durum, iki eşin eşit gelir getirdikleri durumdur (Altınay ve Arat, 2008: 85).

Kır-kent ayırımına bakıldığında yine şaşırtıcı bir sonuçla karşılaşılmaktadır. Türkiye örnekleminin sonuçlarına göre, şehirde oturanların fiziksel şiddete maruz kalma oranları ilçelerde oturanlara göre yaklaşık % 42 daha fazladır (Altınay ve Arat, 2008: 85-86). Araştırma örnekleminiz kentte çalışan kadın işçiler olduğu için yoksulluk hallerinin bir göstergesi olarak aile içi şiddet olayları konu edilmiştir.

Yaşamın herhangi bir döneminde maruz kalınan fiziksel şiddet yaygınlığı, kadınların eğitim düzeyinin artması ile azalmaktadır. Eğitimi olmayan veya ilköğretimi bitirmemiş kadınların (%52,2) maruz kaldıkları fiziksel şiddet, lise ve üzeri eğitimi olan kadınlardan (%25) iki kat daha fazladır. Yakın dönem dikkate alındığında ise, kadınların maruz kaldıkları fiziksel şiddet oranlarının eğitim düzeyindeki artış ile azaldığı net olarak söylenememekle birlikte, hiç eğitimi olmayan (% 12,6) ve lise ve üzeri eğitimi olan (% 7,9) kadınlar arasında bir fark söz konusudur (TÜİK, 2014a: 102). Araştırmada görüşülen ve şiddet olayları yaşamış kadın işçilerin (11 kişi) hepsinin de ilkökul mezunu olmaları yukarıda verilen oranları destekler niteliktedir.

Şiddet gören kadınların bir kısmı (5 kişi) kocalarının eve her gün gelmediğini ya da onları ailesine geri bırakıp birkaç ay sonra gelip aldığını, maaşlarına el koyduğunu aktarmışlardır. Şiddet gören kadınların çoğu (6 kişi) çocukları için evliliğine devam ettiğini belirtmiştir. Evden kaçarak evlendiğini ifade eden şiddet gören 3 kadın işçi ise ailelerine geri dönmek istemelerine rağmen ailelerinin “*kendin ettin çekeceksin*” yaklaşımı ile onları kabul etmeyeceklerini/etmediklerini belirtmişlerdir. Bahar, kaçarak evlendiği kocası ve şiddet hakkında: “*goyup goyup giderdi, strese girer goyup goyup gider, herkez kocan çalışmalı,.....annemlerse ettiğini çekecen diyorlar*”. Kendini sahipsiz hissettiğini, kocasıyla en büyük problemlerinin ise paradan kaynaklandığını “*eline verince de parayı borcu ödemiyor, içiyor, sabahtan başlıyor, şarap, bira ne bulursa içer, kızınca küser, bazen terk etmekle tehdit eder, terk etse de dul kalmak zor iş*” diyerek aile birliğinin devamı için ne denli gayret ettiğini belirtmiştir.

Bora'nın (2007: 123-126) çalışmasında da ifade ettiği gibi; erkeklerin çocuklarıyla ilgili herhangi bir sorumluluk hissetmemeleri, kadınlarla birlikte onları da bırakmış olmaları, kadınların çoğu tarafından bir tür “doğallık” içinde kabul edilmiş gibidir. Görüşülen evli kadın işçiler evlerinde ev ile ilgili sorumlulukların daha çok kendilerinde olduğunu

belirtmişlerdir. Araştırmada, çalışan kadın işçilerin eşlerinin kendileri kadar sorumluluk üstlenmediği hatta sorunlar hakkında kadınlar kadar düşünmediği sonucuna varılmıştır.

Şiddet görenler arasında intihara kalkışan ve psikolojik tedavi gören 3 kadına rastlanmıştır. Şiddet gören kadınlar çevreden ya da herhangi bir kurumdan yardım almadıklarını, “Mor Çatı” hakkında bir fikirleri olmadığını belirtmişlerdir. Kocasından şiddet gören kadınlar arasında rastlanan bir ortak özellik de kadınların hep kocalarından yaşça çok küçük olmasıdır.

Sonuç

Denizli’deki orta ölçekli üç tekstil firmasında 23 kadın işçi ile yapılan mülakatlar ve gözlemler sonucu; kadın işçilerin çalışma yaşamında olmalarına rağmen, yoksulluk sınırı altında gelir elde ettikleri, yoksul oldukları ve yoksul hissettikleri sonucuna varılmıştır. Çalışan yoksul kentli kadınlar para kazanmalarına rağmen kazandıkları parayı kendileri için harcamak yerine ailenin geçimi için kullanmaktadırlar. Düzenli gelir elde eden işçi kadınların çalışmayan hemcinslerinden farkı çalıştıkları firmalar sayesinde edindikleri sosyal güvenceleridir.

Aldıkları düşük ücretlere rağmen yaşamlarını idame ettirmekteki başarıları ne derecede iyi geçim stratejisi uyguladıkları onların değimiyle *kısıntı* yaptıklarını ispatlamaktadır. Beslenme şekilleri son derece yetersizdir. Yetiştirdikleri yeni neslin de kendilerinden farklı olması için çabalayan çok azdır. Bu durum kendi yoksulluklarını ne derecede kabullendiklerini göstermektedir.

Kadın işçilerin şiddete maruz kalmaları ve çalışma yaşamında olmalarına rağmen yardım isteyecek hiçbir kurumu bilmemeleri düşündürücüdür. Gördükleri şiddet toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin sonucudur. Görüşülenler arasında herhangi bir kurumdan yardım alana rastlanmamıştır. Sosyal yardımlar konusunda da bilgisiz oldukları saptanmıştır.

Kadın işçilerin yoksulluğu yeni liberal küresel piyasacı anlayış ve çalışma refahına dayanan bir yönelişin ürünüdür. Uluslararası kuruluşların kadın yoksulluğuna karşı geliştirdikleri politikalar yeterli olmamaktadır. Uluslararası kuruluşların yanında, kadın yoksulluğuna karşı geliştirilecek stratejileri merkezi yönetim, yerel yönetimler, sosyal dayanışma ve yardımlaşma vakıfları, sivil toplum, kapitalist örgütlenmelerle meslek örgütlenmeleri de desteklemelidir. Kadınların çalışmasına karşı önyargıların giderilmesi, kadınların evde yaptıkları ve parasal karşılığı olmayan çocuk bakımı gibi işler için çözümlerin üretilmesi iş hayatı dışındaki sorumluluklarının hafifletilmesi yolunda adımlar atılmalıdır. Cinsiyetler arası eşitsizlikler giderilmelidir. Kadınların eğitime erişim olanakları artırılmalıdır. Kadınların katılımının artırılması ve fırsatlardan eşit yararlanması sağlanmalıdır. Kadınların özgür ve eşit vatandaşlar olduklarına yönelik toplumsal bilinç geliştirilmelidir. Türkiye’de kadınlara hak ettikleri yaşamı verebilmek ve toplumsal cinsiyet temelli eşitlik için kurumsal değişim ve sivil çaba gereklidir. Türkiye’deki kadın yoksulluğu hakkında, karar vericilerin ve genel olarak toplumun konuya duyarlılığı artırılmalıdır.

Kaynakça

- Alptekin, Duygu (2014) *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Örüntüsünde Kadının Yoksulluğu ve Yoksunlukları, Yoksulluk ve Kadın*, (Editörler: A. Topcuoğlu, G. Aksan, D. Alptekin), Ayrıntı Yayınları, s. 15-34.
- Ayata, Sencer ve Ayşe Güneş Ayata (1996) **Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü**, Konut Araştırmaları Dizisi: 10, Ankara: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.
- Bianchi, Suzanne M. (1999) *Feminization and Juvenilization of Poverty: Trends, Relative Risks, Causes, and Consequences*, **Annual Review of Sociology**, 25: 307-333.
- Bora, Aksu (2007) *Nesini Yetireyim? Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, (Editör: Necmi Erdoğan), İletişim Yayınları, s.97-133.
- Buğra, Ayşe (2013) **Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Business and Professional Women (2010) **Toplumsal Cinsiyet Yoksulluk İlişkisi: Değişen Aile içi Dinamikler Üzerinden Bir Okuma**, Ankara İş ve Meslek Sahibi Kadınlar Derneği.
- Chant, Sylvia (2009) *The Feminization of Poverty in Costa Rica: To What Extent a Conundrum?*, **Bulletin of Latin American Research**, 28 (1), s.19-43.
- Dedeoğlu, Saniye (2008) **Women Workers In Turkey**, London: Tauris Academic Studies.
- Denizli Sanayi Odası (DSO), (2013) *Denizli ve Türkiye'de Tekstil Sektörü ve Toplam İşçi Sayısı*, [<http://www.dso.org.tr/images/file/istatistik/2009/i05.pdf>], (17.4.2014)
- Denizli Valiliği İl Özel İdaresi, TÜİK Denizli Bölge Müdürlüğü (2010), **Seçilmiş Göstergelerle Denizli**, Denizli: Denizli Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları, No:8.
- Diñooflaz, N. Janset (2009) **Kentteki Kadının Yoksulluğu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün Kadın Yoksulluğuyla Mücadele Politikaları**, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara: T.C Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Dördüncü Dünya Kadın Konferansı, [<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf>], (15.5.2015)
- DPT, (2001) **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele**, Ankara: DPT.
- Durusoy Öztepe, Nagihan (2013) **Atölyeye Dönüşen Evler: Denizli Tekstil Sektöründe Ev Eksenli Çalışma**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Dünya Toplumsal Kalkınma Zirve Toplantısı Eylem Programı, [http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/kop_deklar.pdf], (17.5.2015)
- Eraydın Ayda ve Asuman Erendil (2002) *Konfeksiyon Sanayinde Yeniden Yapılanma Süreci, Değişen Koşullar ve Kadın Emeği: Ne Kazandılar, Ne Kaybettiler?*, **İktisat Dergisi**, Sayı: 430, s: 18-27.
- Erdoğan, Necmi (2011), *Yoksulları Dinlemek, Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, (Editor: Necmi Erdoğan), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 13-26.

- Fukuda-Parr, Sakiko (1999) *What Does Feminization Of Poverty Mean? It Isn't Just Lack of Income*, **Feminist Economics**, 5(2): 99-103.
- Güneş, Fatime (2011) *Farklı Emek Kategorileri Açısından Kadın Yoksulluğu*, **Çalışma ve Toplum**, 29(2): 217-248.
- International Labour Office (ILO) (2012). *Global Employment Trends for Women 2012*, [http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_195447.pdf], (15.3.2015)
- Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu (KEİG) (2013) **Türkiye'de Kadın Emeği Ve İstihdamına Yönelik Politikalar Kadın Emeği Ve İstihdamına Dair Politika Ve Faaliyetlerin 12 İlde Değerlendirilmesi**, KEİG Yayınları Dizisi Araştırma Raporu, İstanbul: Sena Ofset, Mayıs 2013.
- Kalaycıoğlu, Sibel ve Helga Rittersberger Tılıç, (2000) *Intergenerational Solidarity Networks Of Instrumental and Cultural Transfers Within Migrant Families In Turkey*, **Aging and Society**, 20(5):523-542.
- Kılıç, Cem (2013) *Kamuda Kadının Adı Yok*, [<http://ekonomi.milliyet.com.tr/kamuda-kadinin-adi-yok/ekonomi/ydetay/1749112/default.htm>], (13.08.2013)
- Kıray, Mübeccel (1982) **Az gelişmiş Ülkelerde Metropolenleşme Süreci**, **Toplum Bilim Yazıları**, Ankara: Gazi Üniv. İİBF Yay. No. 7.
- Marcoux, Alain (1998) *The Feminization of Poverty: Claims, Facts, and Data Needs*, **Population and Development Review**, 24(1): 131-139.
- Medeiros, Medeiros and Joana Costa (2008) *Is There a Feminization of Poverty in Latin America?*, **World Development**, 36(1): 115-127.
- Özşahin, M. Cüneyt ve A. Göksel Uluer (2014) *Ekonomik Küreselleşme ve Kadın Yoksulluğu: Bir Yazın Taraması*, **Yoksulluk ve Kadın**, (Editörler: A.Topcuoğlu, G.Aksan, D. Alptekin), Ayrıntı Yayınları, s. 255-271.
- Özügürlü, Aynur (2013a) *Neoliberalizm ve Feminist Politikada Sınıfsal Tutum Arayışları*, **21. Yüzyıl Feminizmine Doğru Neoliberalizmin Ötesinde Bir Kadın Hareketi İçin Tartışmalar** (Editör: A. Özügürlü), Ankara: Nota Bene yayınları, s.255-279.
- Özügürlü, Aynur (2013b) *Giriş: 21. Yüzyıl Feminizmine Doğru*, **21. Yüzyıl Feminizmine Doğru Neoliberalizmin Ötesinde Bir Kadın Hareketi İçin Tartışmalar**, (Editör: A. Özügürlü) Ankara: Nota Bene yayınları, s.13-27.
- Pearce, Diana (1978), *The Feminization of Poverty: Women, Work, and Welfare*, **The Urban & Social Change Review Special Issue on Women and Work**, 11(1-2): 28-37.
- Reinharz, Shulamit (1992) **Feminist Methods in Social Research**, New York: Oxford University Press, Inc.
- Sallan Gül, Songül (2005) *Türkiye'de Yoksulluğun Kadınsılaşması*, **Amme İdaresi Dergisi**, 38(1): 25-45.
- Sassen, Saskia (1996) *Toward a Feminist Analytics of The Global Economy*, **Indiana Journal of Global Legal Studies**, 4(1): 7-41.

- Suğur, Serap (2005) *Türkiye’de Tekstil Sektöründe Kadın Emegi ve Değişen Toplumsal Cinsiyet İlişkileri*, **Amme İdaresi Dergisi**, 38(1): 47-68.
- Şenses, Fikret (2002) **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thibos, Megan, Danielle Lavín-Loucks ve Marcus Martin (2007) **The Feminization of Poverty: Empowering Women**, The 2007 Joint Policy Forum On The Feminization Of Poverty, (The Williams Institute And The Ywca tarafından düzenlenen forum raporu), May 7.
- Toksöz, Gülay (2009) *Neoliberal Piyasa ve Muhafazakâr Aile Kısılcığında Türkiye’de Kadın Emegi, Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm* (Derleyen: N. Mütevellioğlu ve S. Sönmez), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.205-234.
- Toksöz, Gülay (2012a), **Kalkınmada Kadın Emegi**, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Toksöz, Gülay (2012b), *Kalkınmada Farklı Yörüngeler: Kadın İstihdamında Farklı Örüntüler Işığında Türkiye’de Kadın İstihdamı, Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emegi* (Derleyen: Ahmet Makal ve Gülay Toksöz), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, s:168-200.
- TÜİK, (2006) *İşteki Durum ve Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilenler*, [http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=425&tb_id=1] (14.1.2006)
- TÜİK, (2012) *İstatistiklerle Kadın 2012*, Yayın No: 3904, Ankara: TÜİK Matbaası.
- TÜİK, (2014a) **Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri 2013**, Yayın No: 4153, Ankara: TÜİK Matbaası.
- TÜİK, (2014b) *İstatistiklerle Kadın*, [<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16056>], (20.7.2014).
- Türkiye Kamu Sen (2013) *2013 Ocak Ayına Ait Asgari Geçim Endeksi Sonuçları*, [http://www.kamusen.org.tr/haber_goster.php?Id=5136] (31.07.2013)
- UNDP (2014) *Human Development Report 2014 Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience Empowered*, [<http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>] (15.5.2015).
- UNDP (2015) *Women Still Earn 24 Percent Less Than Men, 20 Years On*, [<http://www.undp.org/content/undp/en/home/presscenter/pressreleases/2015/05/06/women-still-earn-24-percent-less-than-men-20-years-on-after-two-decades-of-concerted-efforts-to-boost-women-s-rights-reducing-poverty-among-women-and-girls-remains-critical-for-development-progress-say-officials-at-global-women-s-conference-.html>], (15.5.2015).
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2009) *Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek*, **Çalışma ve Toplum**, 2(21): 25-40.